

De oorlog in de krant

Agnes Lammerts
Arie Verhagen

Het gebruik van culturele cognitieve modellen, met name metaforen, in berichtgeving is noodzakelijk en onvermijdelijk; zonder zulke modellen valt er voor ons mensen, altijd levend in een bepaalde tijd en cultuur, in de werkelijkheid geen samenhang te zien. De keerzijde van deze medaille is echter dat eenmaal gevestigde modellen voor de interpretatie van de werkelijkheid kunnen verhinderen dat er relevante alternatieve interpretaties tot stand komen. In dit artikel willen wij vooral dat laatste aan de orde stellen aan de hand van krante-artikelen over de Golfoorlog (1991).

In de eerste plaats is er sprake van een overkoepelende metafoor die luidt: EEN STAAT IS EEN PERSOON. Ten tweede is er, in samenhang hiermee, een model dat inhoudt SADDAM HOESSEIN (c.q. IRAK) IS GEK, en waarmee de oorlog gerechtvaardigd wordt. Tenslotte wordt de oorlog voorgesteld als een soort sprookje, met een tamelijk duidelijke rolverdeling tussen schurk, slachtoffer en held.

1 Inleiding

In dit artikel bespreken we beeldspraak, metaforen, in artikelen over de Golfoorlog van 1991 in *NRC-Handelsblad* en in *de Volkskrant*.^[1] Nauwkeuriger gezegd: we bespreken culturele cognitieve modellen die in stukken over die oorlog op de een of andere manier een rol speelden, en die voor een belangrijk deel de vorm aannemen van beeldspraak.

De term *model* gebruiken we voor een cognitief schema van relaties en eigenschappen van een verschijnsel die voor dat verschijnsel essentieel geacht worden. In het bijzonder hebben we het over modellen die in een bepaalde culturele gemeenschap *gedeeld* worden, zgn. *culturele* modellen (vgl. Quinn & Holland 1987, D'Andrade 1987:112-113). Om een eenvoudig voorbeeld te geven: in sommige culturen is de gedachte *Oude mensen zijn wijs* bepalend voor de benadering van ouderdom, terwijl dat idee in andere culturen geheel kan ontbreken.

Conceptuele metaforen in de zin van Lakoff & Johnson (1980) zijn een bepaald soort cognitieve modellen. In een metafoor als TIJD IS GELD is geld het model voor de conceptualisering van tijd. Het bijzondere ervan is dat er twee onderscheiden kennisdomeinen in betrokken zijn; terwijl *wijsheid* en *ouderdom* beide betrekking hebben op menselijke eigenschappen en relaties, is er in een metafoor sprake van twee in eerste instantie onderscheiden kennisdomeinen, i.c. dat van tijdsbeleving en dat van de economie. Een metafoor bevat dus altijd een model, maar het omgekeerde is niet noodzakelijk het geval. Een metafoor combineert twee domeinen (veelal één concreet en één abstract), zodanig dat kennisinhoud en -structuur vanuit het ene domein – het *brondomein* – wordt overgedragen naar het andere – het *doeldomein*.

Kennis over het brondomein – in de metafoor TIJD IS GELD over economie – *verheldert* bepaalde aspecten van het doeldomein, die in onze cultuur van belang zijn, b.v. dat je tijd niet moet verspillen. Het omgekeerde geldt ook: sommige aspecten van het doeldomein worden zo juist *verhuld*, b.v. dat je tijd niet kunt ruilen. Ook bij een niet-metaforisch model is dit aan de orde: het wijsheid-model voor ouderdom benadrukt een bepaalde waarde van ouderen voor de samenleving, en onderdrukt andere associaties (vgl. *De ouderdom komt met gebreken*).^[2]

We zullen nu allereerst aandacht besteden aan de conceptuele metafoor EEN STAAT IS EEN PERSOON. Deze metafoor opent de mogelijkheid een staat bepaalde persoonlijkheidskenmerken toe te schrijven. In dit geval wordt nu vooral Irak voorgesteld als een *onvolwaardig* (want krankzinnig) persoon, wat trouwens algemener voorkomt als het over Arabieren gaat. Zoals we zullen zien speelt dat een rol in de rechtvaardiging van de oorlog. Tenslotte zullen we betogen dat er voor de oorlog zelf ook een bepaald model bestaat, nl. dat van een sprookje, met een ongecompliceerde rolverdeling tussen een schurk, een slachtoffer en een held. Incidenteel treedt uiteraard ook nog wel eens een ander model op, maar het zijn deze drie die in de verschillende bronnen (zie noot 1) op vergelijkbare manieren voorkomen, en daarom als kennelijk *cultureel gedeeld* zijn te beschouwen (zie ook Lammerts 1994, i.h.b. p.87).

2 De conceptuele metafoor EEN STAAT IS EEN PERSOON

Personificatie van een staat is erg algemeen in teksten over internationale politiek – zo algemeen dat het zelfs lastig kan zijn te zien dat er sprake is van een metaforisch model, waarvoor in principe alternatieven denkbaar zijn (vgl. Chilton & Lakoff 1989, Lakoff 1991). Personificatie heeft als bijzonder belangrijke implicatie dat een staat wordt voorgesteld als een coherente eenheid, d.w.z. dat er coherent en consistent *gedrag* aan wordt toegeschreven, als uitvloeisel van intenties van die staat-persoon. Wat zo verhuld wordt is de opvatting dat het *gedrag* van een staat wel eens de uitkomst zou kunnen zijn van een strijd tussen tegengestelde opvattingen en belangen. *Gedrag* van een per definitie complex geheel als een staat kan, anders gezegd, ook opgevat worden als de uitvoering van een, wellicht moeizaam bereikt, compromis, of als het onbedoelde effect van allerlei autonome processen (zoals een file een onbedoeld resultaat is van menselijk handelen), maar personificatie onderdrukt dergelijke visies, en suggereert als oorzaken van het *gedrag* veeleer welbepaalde intenties.

Welke persoonlijkheidskenmerken worden er dan zoal aan (vooral) Irak toegeschreven?[3] Om deze vraag te beantwoorden zullen we enkele tekstfragmenten bespreken (de tekstdelen waar het ons in het bijzonder om te doen is, geven we telkens aan door middel van cursivering).

- (1) De manier waarop *Irak* donderdagochtend met zijn veruit superieure leger het kleine buurland Koeweit *onder de voet heeft gelopen*, draagt ongetwijfeld nieuw bewijsmateriaal aan voor *het brute en gevaarlijke karakter van het regime* van de Iraakse leider Saddam Hoessein [...] De *schaamteloze manier* bijvoorbeeld waarop *Irak* in de oorlog met Iran *gifgas inzette*, getuigde niet van een overdreven *Iraakse neiging tot fair play* [...] De *Iraakse manoeuvre* is zonder enige twijfel een nieuw toppunt van *Rücksichtslosigkeit*. [*de Volkskrant*, Maarten Jan Hijmans, 3-8-'90]

Hier is het de staat Irak die het buurland *onder de voet loopt*; het regime heeft een *brut en gevaarlijk karakter*, de staat Irak is *schaamteloos*, en vertoont geen *neiging tot fair play*, maar juist *Rücksichtslosigkeit*. Kortom: de staat Irak is een persoon.

Ook in het volgende voorbeeld, nu uit *NRC-Handelsblad*, is dit patroon zonder meer te onderkennen:

- (2) [...] het staakt-het-vuren van augustus 1988 gaf echter de *rentree* te zien van een *Irak* dat de *handen weer vrij* had en nog niets van de *oude ambities* had verloren. [NRC-Handelsblad, Carolien Roelants, 16-1-'91]

Het is de staat Irak waarvan de *rentree* wordt vermeld, die *de handen vrij* heeft, en die *ambities* heeft.

Het zal ook onmiddellijk duidelijk zijn dat het geen sympathieke karaktertrekken zijn die aan Irak worden toegeschreven. Lakoff & Johnson (1980) hebben er de nadruk op gelegd dat conceptuele metaforen in de alledaagse omgangstaal een belangrijke functie hebben in redeneringen, doordat ze directe implicaties hebben: de overplanting van kennisstructuren en -inhouden van het ene naar het andere domein, maakt, zonder dat er veel argumentatie bij nodig is, allerlei conclusies afleidbaar. Ook hier is dit inzicht van groot belang: met iemand die schaamteloos is, bijvoorbeeld, probeer je niet rationeel tot een vergelijk te komen op grond van morele overwegingen. Het is vanwege dit soort implicaties dat we de gehanteerde metaforiek een functie toeschrijven in met name de rechtvaardiging van de oorlog. We komen daar straks nog op terug; eerst willen we nog wat nader bekijken op welke manieren de metafoor dat Irak een persoon is met bepaalde karaktertrekken nog meer in de kranten voorkomt.

- (3) Daarom probeert Michail Gorbatsjov, met de hete adem van het militaire Sovjet-establishment in de nek, het *stervende bewind* in Bagdad overeind te houden. De *dodelijk gewonde Saddam* kan hem daar dankbaar voor zijn. [...] Bovendien maakt de *patiënt Saddam* het dokter Gorbatsjov wel heel erg moeilijk om hem in leven te houden. [NRC-Handelsblad, Michael Stein, 26-2-'91]

Op de keper beschouwd is dit nogal complex. Op één plaats is de staat-persoon-metafoor direct aanwijsbaar, nl. daar waar het bewind in Bagdad *stervende* wordt genoemd. Voor het overige lijkt het op het eerste gezicht over echte personen te gaan: Gorbatsjov en Saddam. Maar als we beter kijken, komen we al snel tot de conclusie dat het toch iets ingewikkelder ligt: *het stervende bewind* wordt niet alleen onmiddellijk *gevolgd* door *de dodelijk gewonde Saddam*, maar we begrijpen ook dat hiermee op hetzelfde concept wordt gedoeld. Het is niet zo dat de persoon Saddam letterlijk dodelijk gewond is. *Saddam* staat hier voor het bewind in Irak, en *dodelijk gewond* is een metafoor voor *vrijwel definitief de macht kwijt*, of iets van dien aard. Via een metonymisch gebruik van een persoonsnaam wordt dus toch ook hier een abstract concept, nl. de leiding van Irak, gepersonifieerd. Met andere woorden: in bepaalde gevallen waar een aanduiding van een politiek leider gebruikt wordt, behelst de tekst toch geen uitspraken over die figuur als persoon, maar hebben we in feite wel degelijk met een manifestatie te maken van de metafoor EEN STAAT IS EEN PERSOON – we hebben hier te maken met wat Lakoff (1991) *The Ruler-for-State Metonymy* noemt.[4] Een ander geval is het volgende:

- (4) Saddam, nog maar kort tevoren dé grote bestrijder van het fundamentalistische islamitische gevaar, had zich inmiddels de leuzen van zijn oude tegenstanders eigen gemaakt. Zouden de *Iraanse leiders* zich achter *Saddams islamitische banier* scharen en samen met hem optrekken tegen de Grote Satan en diens paladijnen? [NRC-Handelsblad, Carolien Roelants, 27-1-'91]

We weten dat de Iraanse leiders en Saddam, zoals aanvoerders in het algemeen, niet persoonlijk tegen de Grote Satan zullen optrekken (en zeker niet in hun eentje), en dat we dit geheel dus metaforisch moeten lezen in de zin van *de inzet van de strijdkrachten van de door hen geregeerde staten coördineren*.

Er zijn ook gevallen waarin het niet direct de zinsinhoud zelf is die duidelijk maakt dat we met metaforisch taalgebruik te maken hebben als het over *Saddam* gaat. Desalniettemin is dat volgens ons impliciet wel degelijk vaak het geval. Vergelijk gevallen als (5):

- (5) [...] het huidige, *tot de tanden bewapende en tot grootheidswaan opgehitste Irak*. [*de Volkskrant*, Maarten Jan Hijmans, 3-8-'90]

die direct metaforisch zijn (de staat-persoon Irak lijdt aan grootheidswaan), met zulke als:

- (6) *Saddam Hussein* [...] heeft zich vastgebeten in *waanvoorstellingen* [...] [*de Volkskrant*, Ten Geleide, 7-2-'91]

waarin het op het eerste gezicht alleen over de persoon Saddam Hussein gaat, maar wat in de context van duidelijke gevallen van metaforiek en metonymie als vanzelf ook overgedragen wordt op Irak: de vaststelling van het feit van Saddams waanvoorstellingen ontleent zijn dreigende betekenis daaraan dat dit fenomeen niet toe leidt tot diens val, maar integendeel tot even *waanzin*ig gedrag van de staat Irak.

Merk op dat de laatste twee fragmenten, hoewel ze relatief ver in de tijd uiteen liggen, nogal eensgezind zijn in hun diagnose van het probleem: *waanzin*. Daarmee betreden we het terrein van ons volgende onderwerp: dat van de rechtvaardiging van de oorlog.

3 SADDAM/IRAK IS GEK als rechtvaardiging van de oorlog

De metafoor EEN STAAT IS EEN PERSOON levert, zoals gezegd, een bepaald verwachtingspatroon op t.a.v. staat-personen. Zo wordt van staten verwacht dat zij rationeel en consistent handelen. Een staat-persoon die niet aan deze normen beantwoordt, is dus gek, of een kind, of iets anders onvolwaardigs, met alle implicaties van dien. Het is deze uitwerking die we in feite aantreffen. Voorbeelden ervan zijn:

- (7) De bange vraag die zich de afgelopen dagen meer en meer heeft opgedrongen, is echter of deze rationele redenering nog wel past bij het *irrationele gedrag* van Saddam Hoessein [*de Volkskrant*, Ten Geleide, 25-2-'91]
- (8) [...] een van de grootste *mysteries* van de Golfoorlog: waarom sloeg Saddam Hoessein alle waarschuwingen in de wind dat zijn leger zou worden verwoest en zijn land zou worden lamgelegd? [*de Volkskrant*, Th.L. Friedman en P.E. Tyler, 5-3-'91]

In fragment (7) wordt gesproken van het *irrationele gedrag* van Saddam, en in (8) wordt het als een *mysterie* gezien dat Saddam geen angst toonde voor de dreigementen van de geallieerden. Saddam wordt dus a.h.w. niet als geheel toerekeningsvatbaar beschouwd.

Een model dat zeer dominant aanwezig is in de berichtgeving van zowel *de Volkskrant* als *NRC-Handelsblad* is SADDAM HOESSEIN IS GEK, c.q. IRAK IS GEK - *model* in die zin dat het gaat om een schematische voorstelling van politieke actoren. In het licht van de eerder besproken *Ruler-for-State Metonymy* is het volgens ons gerechtvaardigd hier van één model te spreken. Merk op dat dit model direct voortbouwt op de overkoepelende metafoor EEN STAAT IS EEN PERSOON.

Er wordt in beide kranten wel aandacht besteed aan economische tegenstellingen tussen Irak en Koeweit, maar naarmate de oorlog dichterbij komt, komt de nadruk zeer sterk te liggen op het feit dat Saddam een waanzinnige dictator is, met wie niet te praten valt. Als de nadruk grotendeels was blijven liggen op de economische motieven van Irak om Koeweit binnen te vallen, zou het lastiger zijn geweest om de militaire acties tegen Irak te rechtvaardigen. In dat *alternatieve* beeld (op zichzelf uiteraard niet minder een model) was Irak geruïneerd door de acht jaar durende oorlog met Iran, en kreeg het door de Koeweitse oliepolitiek de nekslag. Als nu de nadruk grotendeels was blijven liggen op deze aspecten, zou dat de Iraakse inval in Koeweit in een heel ander licht hebben geplaatst (zonder overigens een veroordeling onmogelijk te maken) en misschien zelfs reden zijn geweest om Irak financieel te steunen om het land er weer bovenop te krijgen. In feite werd Saddam echter beschouwd als lijdend aan groothedswaanzin, zoals ook al bleek in de fragmenten (5) en (6), en dat vormt nu een belangrijke rechtvaardiging van de oorlog:

- (9) Maar oorlog kan een kleiner kwaad worden als daarmee de opmars van een tirannieke heerser en een expansionistische mogendheid tot staan wordt gebracht. Zo'n heerser is Saddam Hoessein en zo'n mogendheid is het huidige, tot de tanden bewapende en tot *groothedswaan* opgehitste Irak [*de Volkskrant*, Maarten Jan Hijmans, 3-8-'90]
- (10) De hulp vanuit Oost en West aan Bagdad gedurende de oorlog tussen Irak en Iran heeft een regime overeind gehouden dat de eigen bevolking en de buurlanden het slachtoffer heeft gemaakt van zijn *groothedswaan*. [*NRC-Handelsblad*, commentaar, 17-1-'91]

Saddam wordt dus beschuldigd van *groothedswaan*. *Waaanzin* is uiteraard een reden voor ingrijpen, en maakt ingrijpen veel gemakkelijker te rechtvaardigen dan een conflict van belangen. Het is algemeen geaccepteerd dat waanzinnigen (dus ook staten-als-personen) nooit aan anderen (idem) hun *wil* mogen opleggen; bij tegengestelde belangen ligt de zaak niet zo absoluut en eenvoudig – daarover zou wel eens heel verschillend gedacht kunnen worden. Het model SADDAM HOESSEIN IS GEK (c.q. IRAK IS GEK) maakt de Golfoorlog al bij voorbaat tot een rechtvaardige en onvermijdelijke oorlog. Dit model herkennen we in fragment (9), en we vinden het ook op andere manieren terug in de kranten:

- (11) Maar zolang Saddam Hussein niet opgeeft, is de wereld ertoe *veroordeeld* deze *verblinde* dictator te bestrijden. [*de Volkskrant*, Ten Geleide, 7-2-'91]
- (12) Saddam Hoessein lijkt van plan niets en niemand te ontzien. Hij heeft zich vastgebeten in waanvoorstellingen. [...] Het is dit *irrationele en onmenselijke gedrag* van de dictator van Bagdad, dat elke *discussie* over een wapenstilstand en over het doel van de oorlog tot een *theoretische* maakt. [*de Volkskrant*, Ten Geleide, 7-2-'91]

In (11) wordt de wereld (zelf ook gepersonifieerd!) beschouwd als *veroordeeld* tot het bestrijden van de waanzin van Saddam; de wereld heeft als het ware geen andere keus. Hetzelfde komt naar

voren in (12). Het irrationele en onmenselijke gedrag van Saddam maakt alle verdere discussie over het conflict overbodig.

Het model SADDAM HOESSEIN IS GEK (IRAK IS GEK) is makkelijk te gebruiken, omdat het direct aansluit bij de meer algemene metafoor ARABIËREN ZIJN KINDEREN, met de implicaties: Arabieren zijn goedgelovig, irrationeel en emotioneel. Dat plaatst hen tegenover het Westen, dat volwassen is, en dus rationeel. Zie de volgende voorbeelden:

- (13) Uit militaire bron werd vernomen dat Amerikaanse troepen in verhoogde staat van paraatheid zijn gebracht. Hiertoe zou zijn besloten omdat men een *wilde* Iraakse reactie niet geheel uitgesloten acht. [*de Volkskrant*, Paul Brill, 30-11-'90]
- (14) ... maar de *uitzinnige* bijval die Saddam Hussein in augustus, kort na de invasie van Koeweit, tijdens dagelijkse demonstraties ten deel viel, behoort zo te zien tot het verleden. Koning Hussein [van Jordanië], voortdurend bezig met schipperen tussen de partijen, lijkt zijn *onderdanen* weer zo ver *onder controle* te hebben dat hun *emoties in veilige banen* kunnen worden *geleid*. [*NRC-Handelsblad*, H.M. van den Brink, 15-1-'91]
- (15) Niet alleen in de Maghreb-landen scharen de *gelovigen* zich achter de belaagde Saddam. In het islamitische noorden van Nigeria worden de buitenlandse gebouwen extra bewaakt, omdat de *emoties* hoog oplopen. [idem]

Vooraf fragment (14) is typerend voor de manier waarop Arabieren vaak beschreven worden. Het Jordaanse volk wordt hier voorgesteld als kinderen, die een vader nodig hebben om hen in de hand te houden. Hun emoties moeten in veilige banen worden geleid; ook het gebruik van de lijdende vorm past in dit beeld: de Jordaniërs kunnen blijkbaar hun eigen emoties niet leiden, daarom moeten anderen dat doen. In fragment (15) zien we, net als in (13) de emoties, die bij Arabieren blijkbaar al gauw hoog oplopen.

Ook in fragment (16) zien we iets vergelijkbaars: Libiërs worden beschreven als *gedresseerd*, dus goed onder controle gehouden:

- (16) De goed *gedresseerde* Libiërs lopen nog in de pas met hun kolonel Khadafi, die zowel de overval op Koeweit als de "corrupte oliesjeiks" en de "imperialistische agressie" veroordeelt [...] De *aanhankelijkheid* buiten de Golf zal het ego van Saddam strelen, maar voor de oorlog zal het niet veel uitmaken. [*de Volkskrant*, Wim Bossema, 24-1-'91]

Strikt genomen hebben we hier misschien zelfs eerder met een *huisdieren*-metafoor dan met een *kinder*-metafoor te maken, maar het gaat duidelijk om dezelfde kenmerken van onvolwaardigheid, zodat we dit een vergelijkbaar geval achten.

De modellen SADDAM HOESSEIN IS GEK en ARABIËREN ZIJN KINDEREN maken militair ingrijpen door het volwassen, rationele Westen niet alleen rechtvaardig, maar zelfs noodzakelijk en onvermijdelijk: Saddam moet tot de orde worden geroepen.

4 De rechtvaardige oorlog als sprookje

De Golfoorlog wordt dus gezien als een rechtvaardige, onvermijdelijke oorlog. Dit model komt nog op een andere manier voor in de berichtgeving, en wel in een model dat door Lakoff (1991) *the fairy tale of the just war* genoemd wordt. Lakoff stelt dat de meest algemene manier van denken over morele keuzes, in het Westen het denken in termen van sprookjes is. In het sprookje van de rechtvaardige oorlog spelen drie karakters de hoofdrol: een schurk, een slachtoffer en een held. De schurk pleegt een misdaad tegenover het slachtoffer. Het morele evenwicht wordt hierdoor verstoord, en het is de taak van de held om dat evenwicht weer te herstellen. Het is niet moeilijk om dit model op de Golfoorlog toe te passen.

4.1 De schurk: Saddam Hoessein

De schurk heeft van nature een verdorven karakter, en er kan niet redelijk met hem gepraat worden. Dit zien we terug in de beschrijvingen van Saddam Hoessein.

- (17) De manier waarop Irak donderdagochtend met zijn veruit superieure leger het kleine buurland Koeweit onder de voet heeft gelopen, draagt ongetwijfeld nieuw bewijsmateriaal aan voor het *brute en gevaarlijke karakter* van het regime van de Iraakse leider Saddam Hoessein. [*de Volkskrant*, Maarten Jan Hijmans, 03-08-'90]
- (18) Saddams *koelbloedige* machtsapparaat bestaat in de kern vrijwel geheel uit leden van zijn eigen familie en de Beijat-clan en wordt bijeengehouden door zijn eigen *schrikaanjagende* persoonlijke charisma.
[...]
Niemand weet beter dan de mensen van zijn eigen vlees en bloed, de speelkameraadjes uit zijn jeugd, die nu de beulen van zijn *tirannie* zijn, waartoe de man in staat is. [*de Volkskrant*, Martin Walker, 16-08-'90]

Door het veelvuldige gebruik van adjectieven wordt Saddam afgeschilderd als bruto, gevaarlijk, koelbloedig, schrikaanjagend, kortom: als de perfecte schurk uit een sprookje. De verhoudingen tussen goed en kwaad, tussen de *goeden* en de *slechten* zijn allemaal glashelder in deze passages, net zoals dat in sprookjes het geval is. Saddam is de schurk en Koeweit het weerloze slachtoffer, zoals we aanstonds nog zullen zien. Uiteraard gaat het er ons niet om dat concrete handelingen van het bewind in Irak niet veroordeeld en bestreden zouden moeten worden; waar het om gaat is dat in de genoemde beeldvorming een en ander verschijnt als eenvoudig geheel veroorzaakt door een misdadige inborst, waardoor de conclusie *ten strijde trekken!* een ongefundeerde schijn van onvermijdelijkheid krijgt en discussie erover zinloos lijkt.

4.2 Het slachtoffer: Koeweit

Koeweit wordt over het algemeen beschreven als het weerloze slachtoffer van Saddams agressie.

- (19) Met hun inval in het *weerloze* Koeweit (...) gaven de Iraki's zo duidelijk mogelijk te kennen dat de Golflanden een gruwelijke fout hebben gemaakt door Irak niet op

te nemen in hun samenwerkingsraad GCC. [*de Volkskrant*, Maarten Jan Hijmans, 03-08-'90]

- (20) In de vroege ochtend van 2 augustus vorig jaar *viel over Koeweit* de *duisternis* van de Iraakse bezetting. Gisteren hesen Koeweitse soldaten de vlag in het bevrijde Koeweit-Stad. Aan een maandenlange bloedige en *vernederende nachtmerrie* was een einde gekomen. [*NRC-Handelsblad*, hoofdartikel, 27-02-'91]

De *zieligheid* van Koeweit staat in contrast met de door dit land gevoerde oliepolitiek, en bijvoorbeeld de manier waarop het zijn Palestijnse gastarbeiders behandelde. Op andere momenten, bijvoorbeeld na afloop van de oorlog, worden deze *alternatieve beelden* wel vermeld, maar tijdens de Golfoorlog zelf nauwelijks.[5] Door Saddam voor te stellen als de volmaakte schurk, en Koeweit als het ondubbelzinnige slachtoffer, wordt het beeld van de Golfoorlog veel simpeler en overzichtelijker dan dat van twee vechtende dictatoriale regimes.

4.3 De held: Amerika

Amerika neemt het voortouw om de schurk Saddam tot de orde te roepen. De heldenrol van Amerika is echter niet zo onproblematisch als de schurkenrol van Saddam en de slachtofferrol van Koeweit; af en toe klinken er twijfels door over de onbaatzuchtigheid van de held. Deze twijfels verschijnen wel vooral na afloop van de Golfoorlog.

- (21) Maar er kan *geen twijfel* over bestaan dat de Amerikaanse president op het internationale toneel *zeer zorgvuldig* te werk is gegaan en dat de Iraakse leider amper de gelegenheid heeft gehad om zijn schromelijke taxatiefout in te zien en op zijn schreden terug te keren. [*de Volkskrant*, Paul Brill, 11-01-'91]
- (22) De *verpletterende* Amerikaanse zege in de Golf heeft verstrekkende gevolgen, voor Amerika en voor de wereld. [*NRC-Handelsblad*, Ben Knapen, 02-03-'91]

Deze twee passages laten geen twijfel bestaan over het zorgvuldige gedrag van Amerika en de *verpletterende zege* die het geboekt heeft op de bruut Saddam. Als de Golfoorlog afgelopen is, worden er wel enige twijfels geuit over de nobele motieven van de held:

- (23) Maar het Golfconflict, de eerste warme oorlog sinds het einde van de Koude Oorlog en de eerste grote Amerikaanse oorlog sinds Vietnam, mocht niet lijken op een *platvloers conflict over economische belangen*. [...] Het kostte de regering-Bush enige tijd om een *slogan* te vinden die in staat was om de Amerikaanse volksvertegenwoordigers, de publieke opinie en de rest van de wereld te mobiliseren en mee te laten betalen. [*de Volkskrant*, Joris Cammelbeeck, 8-3-'91]

In (23) wordt gesproken van een *platvloers conflict* over economische belangen, en wordt toegegeven dat er een slogan, een model gecreëerd is om het militaire ingrijpen tegen Irak te rechtvaardigen.

Hoewel de held dus niet helemaal van alle smetten vrij is, passen de beschrijvingen van de gemene schurk Saddam en het zielige slachtoffer Koeweit perfect in het sprookje van de recht-

vaardige oorlog. Als de schurk en het slachtoffer minder eenduidig waren beschreven, was het moeilijker geweest om het model van de rechtvaardige oorlog vol te houden.

5 Afsluiting

We hebben drie modellen laten zien die dominant zijn in de kranten ten tijde van de Golfoorlog. De metafoor EEN STAAT IS EEN PERSOON, het model SADDAM HOESSEIN/IRAK IS GEK (samen met de metafoor ARABIËREN ZIJN KINDEREN) en de voorstelling van de oorlog als een sprookje maken het mogelijk de Golfoorlog als een rechtvaardige oorlog te zien, waarover zelfs niet meer gediscussieerd lijkt te hoeven worden.

De voorbeelden die we genoemd hebben laten zien dat metaforen en culturele modellen een belangrijke rol spelen in het simplificeren van de werkelijkheid. Dat gebeurt vooral via *verhelderen* en *verhullen*; bepaalde aspecten van de complexe werkelijkheid krijgen dankzij de modellen nadruk, terwijl andere aspecten min of meer onzichtbaar blijven. *NRC-Handelsblad* en *de Volkskrant* zeggen beide genuanceerd te zijn geweest in de berichtgeving; de aanwezigheid van een verzameling samenhangende en elkaar versterkende metaforen en andere modellen, zoals wij die hebben besproken, geeft aan dat er wel degelijk regelmatig sprake is van een eenzijdiger weergave van de werkelijkheid dan men misschien bedoeld heeft. Tegelijk is ook duidelijk hoe moeilijk het is zulke simplificaties te vermijden. Het gaat er dan ook niet om dat er met het gebruik van modellen überhaupt iets mis zou zijn; zoals we in het begin ook stelden, is dat ook om principiële redenen onvermijdelijk. Des te belangrijker lijkt het ons dat in de journalistiek *meerdere*, desnoods onderling tegenstrijdige beelden, aan bod komen;^[6] het publieke debat over zulke verreikende beslissingen als die over oorlogvoering is daar meer mee gediend dan met een consistente, maar door de eenzijdigheid misleidende beeldvorming. Een dergelijk journalistiek beleid kost wellicht nog meer aandacht en energie dan men denkt.

Noten

- 1 We hebben gebruik gemaakt van twee verzamelingen van stukken, uitgegeven door *NRC-Handelsblad* en *de Volkskrant* zelf, t.w. resp. *Oorlog in de Golf; 50 dagen wereldgeschiedenis*, Rotterdam 1991, en: *De moeder aller veldslagen; kroniek van de Golfoorlog*, samengesteld door Wim Bossema en Rob Vreeken, Amsterdam 1991. Gedetailleerder en uitvoeriger komen de hier besproken onderwerpen aan de orde in Lammerts (1994). We danken de reviewers van de VIOT-bundel voor hun commentaren; op grond daarvan hebben we een aantal punten gepreciseerd, ook al zal waarschijnlijk nog steeds niet iedereen het in alle opzichten met ons eens zijn.
- 2 We wijzen er nadrukkelijk op dat deze aspecten noodzakelijkerwijze samengaan: als bepaalde mogelijk relevante aspecten van een verschijnsel niet verhuld zouden worden, zou er strikt genomen niet eens sprake zijn van een model.
- 3 Uiteraard wordt de metafoor ruimer toegepast, ook tijdens het conflict in de Golf. Een voorbeeld is het volgende fragment:
 - (i) Het feit dat Moskou steeds mokkend akkoord ging met de door de Amerikaanse regering uitgestippelde lijn en alleen poogde temporiserend en matigend op te treden, is een aanwijzing voor de *voortgaande terugtred* van

Moskou op het internationale politieke toneel. [*NRC-Handelsblad*, Herman Amelink, 25-2-'91]

- 4 Het is voor ons niet vreemd om iets aan te treffen als *Saddam valt Koeweit binnen*, hoewel Saddam dat natuurlijk niet persoonlijk, laat staan in z'n eentje, deed; deze metonymie impliceert dus een volledige beheersing van het land door de persoon in kwestie, zodat we in de Westerse pers zoiets niet zo gauw zullen aantreffen als het om een democratie gaat; vgl. de vreemdheid, voor ons, van *Bush verslaat Irak*.
- 5 Zie ook onze opmerkingen bij (7) en (8) aan het begin van paragraaf 3.
- 6 Zoals opgemerkt in de inleiding, is dat in de onderzochte kranten niet het geval. Er komt af en toe wel een enkel alternatief beeld voor, maar de besproken modellen zijn de enige die met een zekere regelmaat, en zowel in *NRC-Handelsblad* als *de Volkskrant*, voorkomen; op het *hoogtepunt* van de oorlog ontbreekt *concurrentie* vrijwel volledig. Zie verder Lammerts (1994).

Bibliografie

- Chilton, Paul, & Lakoff, George (1989). Foreign Policy by Metaphor. *CRL Newsletter*, 3, no.5 (June 1989, Center for Research in Language, University of California, San Diego), 5-19.
- D'Andrade, Roy (1987). A folk model of the mind. In Holland & Quinn (eds.). *Cultural models in language and thought*. (112-148). Cambridge: Cambridge University Press.
- Holland, Dorothy, & Quinn, Naomi (eds.) (1987). *Cultural models in language and thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lakoff, George (1991). Metaphor and war: the metaphorical system used to justify war in the Gulf. *Peace Research*, 23, 25-32.
- Lakoff, George, & Mark Johnson (1980). *Metaphors we live by*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Lammerts, Agnes (1994). De Moeder aller Veldslagen. Metaforen en culturele modellen in de Nederlandse berichtgeving over de Golfoorlog. Doctoraalscriptie Universiteit Utrecht.
- Quinn, Naomi, & Dorothy Holland (1987). Culture and cognition. In Holland & Quinn (eds.). *Cultural models in language and thought*. (3-40). Cambridge: Cambridge University Press.